

УДК 339.9

Штулер І.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,  
доцент кафедри фінансів та банківської справи  
Національної академії управління

## ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У СУЧАСНОМУ ВИМІРІ ЗНАНЬ

### EVOLUTION OF ECONOMIC THEORIES OF KNOWLEDGE IN MODERN DIMENSION

#### АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто теорії економічного розвитку господарських систем. Визначено їхню сутність та еволюцію моделей економічного розвитку згідно з концепцією гомеостазису. Визначено сферу господарського зростання економічної системи через синтезування елементів визначених моделей. Встановлено, що обов'язковою умовою успішного розвитку національної економічної системи є забезпечення її гомеостазису.

**Ключові слова:** економічна система, рівновага, стійкість, глобалізація, гомеостазис.

#### АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены теории экономического развития хозяйственных систем. Определены их сущность и эволюцию моделей экономического развития в соответствии с концепцией гомеостазиса. Определена сфера хозяйственного роста экономической системы через синтезирования элементов определенных моделей. Установлено, что обязательным условием успешного развития национальной экономической системы является обеспечение ее гомеостазиса.

**Ключевые слова:** экономическая система, равновесие, устойчивость, глобализация, гомеостазис.

#### ANNOTATION

The article deals with the theory of economic development of economic systems. Defined their essence and evolution models of economic development according to the concept of homeostasis. Identified areas of economic growth economic system by synthesizing elements defined models. Established that a prerequisite for successful development of the national economic system is to provide its homeostasis.

**Keywords:** economic system, balance, stability, globalization, homeostasis.

**Постановка проблеми.** Вивчення теорій економічного розвитку завжди перебувало у центрі уваги економічної науки. Це обумовлено тим, що основні моделі виникають унаслідок узагальнень, які виникають під впливом різноманітних процесів у світовій господарській еволюції. Базові принципи, структура та механізми економічного розвитку формуються за умови відмежування від конкретних прикладів економічного розвитку певних країн, статистичних матеріалів, які характеризують тенденції економічного зростання тощо. Розуміння механізму функціонування базових моделей надає змогу розкрити типові, спільні риси, що не підлягають кон'юнктурним змінам і є відносно незмінними протягом певного періоду.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** При дослідженні теорій економічного розвитку були проаналізовані наукові результати, викладені у працях: В. Гейця, С. Єрохіна, М. Єрмошенка, Г. Ялового, В. Шевчука, М. Кондра-

тьєва та зарубіжних: В. Парето, Й. Шумпетера, Д. Сакса, В. Ростуа, А. Льюїса.

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Разом з тим сучасний економічний розвиток потребує постійного поглибленого дослідження, насамперед, з питань обґрунтування стратегії розвитку національної економічної системи, вибору ефективних форм та напрямів. До того ж подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з визначенням основних умов та факторів, що впливають на забезпечення рівноважного розвитку національної економічної системи, пошуку нових шляхів стабілізації діяльності в умовах розвитку конкурентоспроможної економіки.

**Цілі статті.** Мета статті полягає у систематизації та розкритті теорій економічного розвитку, дослідженні еволюції цих теорій та на цій основі виведенні концепції гомеостатичного розвитку економічної системи в сучасних умовах.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Логічним при визначенні сучасного економічного розвитку економіки буде дослідження котре базуватиметься на початковому визначення загального, соціологічного та філософського змісту такого поняття, як «розвиток». У звичному розумінні «розвиток – це процес удосконалення тих чи інших елементів суспільних відносин або матеріально-речових складових суспільства, чи соціально-економічних та матеріальних систем у цілому, перехід до принципово нових якісних характеристик». У такому розумінні термін «розвиток» доволі часто зіставляється з прогресом, зростанням, розквітом, процвітанням, розвиванням. Проте історичний досвід доводить, що одновекторного руху чи лінійного розвитку в економіці не існує, незалежно від її типу. Зміни відбуваються з певними часовими проміжками – циклічно, хвилеподібно [4].

Найбільший внесок у теорію циклічного розвитку економіки зробив М. Кондратьєв. На основі аналізу величезних масивів статистичної інформації за період 100-150 років, що стосується динаміки цін, заробітної плати, відсотку на капітал, обігу зовнішньої торгівлі, цін на золото, обсягів виробництва промислової продукції тощо, він розробив цілісну теорію, яка пояснює хвилеподібні коливання еконо-

мічної динаміки трьох видів – короткі цикли (3-3,5 роки), середні цикли (7-11 років), великі цикли (54-55 років), а також загальний тренд розвитку економіки за аналізований період (рис. 1) [5, с. 221].

Згідно з теорією, запропонованою М. Кондратьєвим, циклічний розвиток соціально-економічних процесів є закономірним явищем, пов'язаним з НТП і спричиненим різного роду нововведеннями, які розподіляються в часі нерівномірно і є групами (кластерами), при цьому науково-технічні зміни тісно пов'язані із соціально-економічними [5].

Важливим є визначення співвідношення між економічними розвитком і зростанням. Обидва ці поняття є взаємопов'язаними та взаємозалежними. Економічне зростання – це збільшення реального ВВП країни в певному періоді порівняно з іншим періодом. Даний показник показує здатність країни реалізувати її виробничі можливості. Тобто термін «економічне зростання» є вужчим ніж поняття «економічний розвиток». Але цілком очевидно, що економічний розвиток неможливий без економічного зростання. Економічне зростання є структуроутворюючою складовою економічного розвитку. Отже, варто зазначити, що економічний розвиток є визначальним етапом у процесі постійних економічних змін, еволюції господарювання суспільства. Адже економічне зростання – це кількісний показник розвитку, а економічний розвиток – це якісне економічне зростання поряд з значними структурними змінами у відносинах власності, в системі поділу праці й зайнятості, в політиці доходів та витрат, у соціальній сфері тощо.

Значний вплив на економічний розвиток здійснюють традиційні фактори виробництва – земля, праця, капітал, менеджмент, технології тощо. Водночас не варто відкидати впливи другого порядку – політичні та економічні інституції, форми і типи власності, релігійні та культурні особливості. Для аналізу економічних явищ у короткостроковому періоді значну роль відіграє перша група чинників. Вони є визначальними та головними і легко піддаються кількісному аналізу. Друга група чинників (інституції, релігія, культура тощо) створюють загальні передумови, своєрідний осередок для реалізації головних чинників економічного розвитку.

На макроекономічному рівні важливішими факторами виробництва виступають: праця (робоча сила) та капітал (виробничі фонди), а результатом виробництва – кінцевий суспільний продукт, чи національний дохід, чи ВВП. Така двофакторна виробнича функція має вигляд:

$$Y = f(K; L),$$

де  $Y$  – обсяг випуску (кінцевий продукт, ВВП);  $f$  – функція;

$K$  – основні виробничі фонди, що використовуються в процесі виробництва (капітал);  $L$  – витрати праці (робоча сила).

Виробнича функція:

$$Y = \gamma K^{\alpha} L^{1-\alpha}, \quad 0 < \alpha < 1$$

отримала назву функції Кобба-Дугласа і широко застосовується економістами для математичного моделювання функціонування та розвитку економічних систем.

Важливе економічне значення у виробничій функції Кобба-Дугласа мають показники ступеня  $\alpha$ ,  $\beta$  – це значення еластичності обсягу кінцевого продукту до витрат ресурсів  $K$  і  $L$ . Наприклад, збільшення значення фактора  $K$  (номіналу) на 1% призводить до збільшення кінцевого продукту на  $\alpha\%$ , а збільшення на 1% витрат праці (фактор  $L$ ) – до збільшення обсягу продукції на  $\beta\%$  або на  $(1-\alpha)\%$  відповідно до вищенаведеної формули.

Згідно із класичною економічною теорією одним із найголовніших факторів розвитку є земля (включаючи такі її характеристики, як: родючість, кліматичні умови, рельєф місцевості, географічне положення тощо).

Проте найдинамічніші революційні зміни в економіці пов'язані з розвитком техніки і технологій. Управлінські та технологічні інновації визначають верхню межу економічних досягнень та в кілька разів підвищують продуктивність праці.

Кінець минулого століття привернув до себе увагу ще одного фактора економічного розвитку – стану довкілля. Наявність впливу безперечна, тому формулу економічного розвитку можна доповнити та представити таким чином:

$$Y = f(K; L, T, X, N).$$

де  $Y$  – валовий внутрішній продукт;  $f$  – функція;  $K$  – основні виробничі фонди, що використовуються в процесі виробництва (капітал);  $L$  – витрати праці (робоча сила);  $T$  – техніка, технологія;  $X$  – суспільні інституції  $N$  – довкілля.

Отже, сукупність факторів економічного розвитку охоплює базові природні чинники та цілий перелік засобів і форм, створених людством. Завдяки їх оптимальному поєднанню країни домагаються вражаючих результатів в економічному розвитку. І, навпаки, розбалансованість

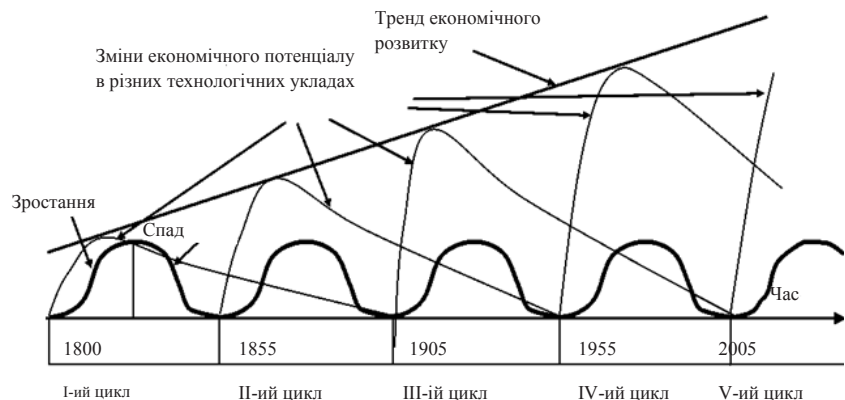


Рис. 1. Цикли Кондратьєва [5]

механізмів, що поєднують природні й створені фактори економічного розвитку, призводить до економічних ускладнень і кризових процесів, які циклічно виникають у різних країнах [6, с. 143].

У сучасній науці виділяють кілька основних моделей економічного розвитку, які тісно пов'язані з господарським зростанням:

- модель лінійних стадій розвитку (зростання);
- теорія структурних трансформацій;
- теорія зовнішньої залежності;
- неокласична модель вільного ринку;
- теорія ендегенного зростання;
- модель сталого розвитку (рис. 2).

Розуміння механізму функціонування базових моделей надає змогу розкрити типові, спільні риси, що не підлягають тимчасовим, кон'юнктурним коливанням і є відносно сталими протягом тривалого часу. Розглянемо названі концепції й моделі економічного розвитку.

**Модель лінійних стадій розвитку.** Дана концепція доведена американським економістом В. Ростоу та передбачає, що будь-яка економічна система в процесі свого розвитку має пройти певні етапи, за умови включення її в світову систему взаємозв'язків. Такими стадіями він визначив:

- традиційне суспільство;
- визрівання передумов для ривка;
- ривок до самопідтримувального зростання;
- перехід до технологічної зрілості;
- ера масового споживання.

Основним у теорії Ростоу є базування на необхідності накопичення передумов для реалізації прориву. Такими передумовами можуть бути внутрішні і зовнішні заощадження, які можуть накопичити необхідну суму інвестицій і здійснити прискорене економічне зростання.

**Теорія структурних трансформацій.** Структурна трансформація відображає процес переходу від аграрної до індустріальної моделі економічного розвитку. Зміст структурних трансформацій докладно викладено в моделі А. Льюїса. Він доводив, що економіка поділяється на два головні сектори. Перший – це сектор з нату-

ральним сільським господарством. Другий – промисловий сектор економіки. Однак концепція А. Льюїса має кілька обмежень: модель не враховує технічний прогрес, надлишок робочої сили в аграрному секторі та повну зайнятість у промисловості та припускає функціонування в промисловому секторі конкурентного ринку праці до того часу, поки не буде вичерпано надлишок робочої сили в сільському господарстві.

**Теорія зовнішньої залежності.** Концепції зовнішньої залежності виходять з того, що взаємозалежність країн світу є наслідком залежності колоній від метрополій та інших розвинутих країн. Тому між ними сформовані відносини нееквівалентного обміну у взаємній торгівлі. Нееквівалентність обміну полягає у тому, що розвинуті країни отримують економічну і технологічну ренту, транснаціональні компанії вилучають ефект масштабу виробництва, експлуатують природні і людські ресурси менш розвинутих країн тощо. Також участь у міжнародних фінансових організаціях дають змогу розвиненим країнам впливати на визначення умов надання позик і кредитів.

**Неокласична модель вільного ринку** виникла під впливом кризових явищ. Основний зміст теорії полягає у необхідності лібералізації економіки, її зовнішньої відкритості, приватизації власності, інституційної перебудови тощо.

**Теорія ендегенного зростання.** Сутність моделі ендегенного зростання полягає в орієнтації на внутрішні чинники і механізми господарського розвитку. Адже саме вони у своїй сукупності здатні забезпечити розвиток і відтворення економічних систем. Дана концепція передбачає залучення в господарський оборот внутрішніх ресурсів, які здатні забезпечити необхідні стартові умови економічного зростання і підтримати їх оптимальні темпи у довгостроковій перспективі. Важлива роль при цьому відводиться активній економічній політиці, яка покликана сприяти максимальному використанню всіх наявних у країні ресурсів і механізмів для формування власної національної економічної системи.

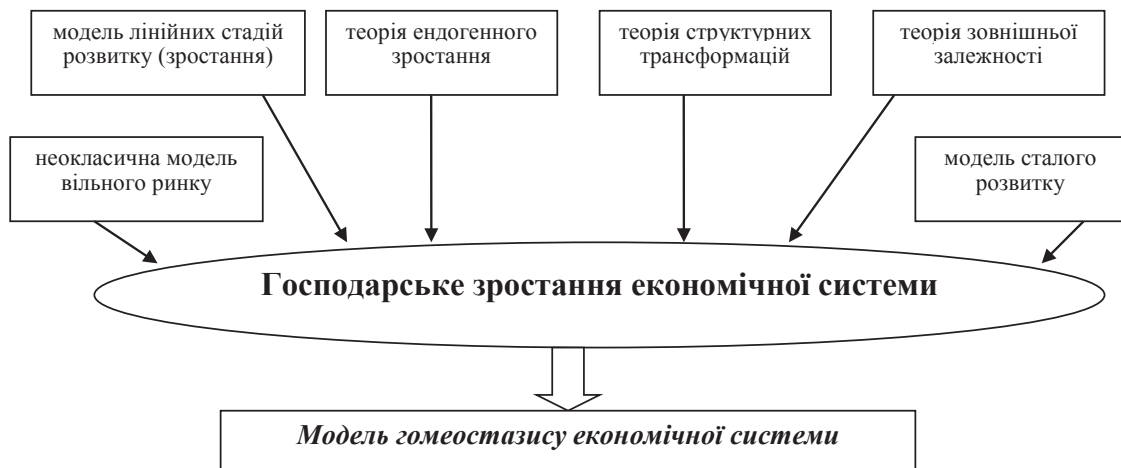


Рис. 2. Основні моделі економічного розвитку

**Модель сталого розвитку.** Модель сталого економічного розвитку базується на сукупності ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук. Дана модель спрямована на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот.

Зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами навколишнього середовища сформулювали ідеї переходу цивілізації до стану «глобальної динамічної рівноваги». Динамічність світової економічної рівноваги як багатомірної та багатофакторної системи, що формується під впливом сукупності різноспрямованих сил і складається з низки елементів, означала, насамперед, таке стійке співвідношення сил (рівновагу), яке зберігається не тільки при втручанні в економічну систему нині, а і при таких змінах, що відбуваються у часі, в майбутньому.

Разом з тим глобалізація сучасного економічного розвитку все більш загострювала проблеми збереження рівноваги між головними економічними регіонами світу (Північ-Південь, Схід-Захід тощо). Незаперечною необхідністю практичних кроків щодо зміни ситуації на краще призвела до принципово нової та фундаментальної стратегії економічного зростання, в основу якої було покладено ідею динамічної рівноваги. Таке економічне зростання, за якого ефективно будуть вирішуватися найважливіші питання життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля, лягло в основу нової концепції, що отримала назву «sustainable development» (стійкий розвиток, сталий розвиток) [8].

Варто зазначити, що з кінця минулого століття моделі економічного розвитку набувають рис універсальності.

Багато країн прагнуть до постійного економічного зростання. Однак сучасні умови господарювання висувають нові вимоги до функціонування економічної системи, найголовніше – це пошук ідеального стану, коли економічна система і зовнішнє середовище, перебуваючи в постійній і складній взаємодії та впливаючи один на одного, забезпечували б країні належний рівень її розвитку.

**Висновки** з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у розробленні та доведенні концепції рівноважного економічного розвитку економіч-

ної системи. Адже на стан економічної системи впливають певні динамічні процеси і відповідно сталість внутрішнього середовища (кожної окремої країни) безперервно порушується і так само безперервно відновлюється. Явище незмінності внутрішнього середовища системи при досить значному коливанні умов зовнішнього середовища досліджується у *концепції гомеостазу економічної системи*.

Вироблення моделі гомеостазису національної економічної системи передбачатиме розробку відповідного механізму забезпечення пропорційного розвитку національної економічної системи.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурлуцький С.В. Соціальне партнерство та корпоративна відповідальність: гомеостатичний підхід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5113/1/120-125.pdf>.
2. Горский Ю.М. Основы гомеостатики. (Гармония и дисгармония живых, природных и искусственных систем) / Ю.М. Горский. – Иркутск: Изд-во ИГЭА, 1998. – 337 с.
3. Економічна теорія. За ред. Базилевича Б.В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // [http://pidruchniki.com/1246122039915/politekonomiya/ekonomichna\\_sistema\\_sutnist\\_tsili\\_osnovni\\_strukturni\\_elementi\\_tipi\\_ekonomichnih\\_sistem](http://pidruchniki.com/1246122039915/politekonomiya/ekonomichna_sistema_sutnist_tsili_osnovni_strukturni_elementi_tipi_ekonomichnih_sistem).
4. Климко Г.Н., Нестеренко В.П., Канищенко Л.О., Чухно А.А. Основы економічної теорії. Політекономічний аспект: підручник для студентів економічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Вища школа, 1999. – 743 с.
5. Кондратьев Н.Д. Основные проблемы экономической динамики: [Текст] / Н.Д. Кондратьев. – М.: Наука, 1991. – 550 с.
6. Ніколайчук М.В. Еволюція знань в системі рушійних сил економічного розвитку // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2007. – № 1. – С. 206-210.
7. Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь [Текст] / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: Инфра-М, 1997. – 395 с.
8. Трофимова В.В. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // [http://postref.ru/document\\_c8184edaf2cf157587c8d65004cf0ebe.html](http://postref.ru/document_c8184edaf2cf157587c8d65004cf0ebe.html).
9. Філіпенко А. Методологія гео економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://soskin.info/ea/2007/5-6/200705.html>.
10. Чайка Ю.М. Економічний розвиток у контексті системного та синергетичного підходів. Науковий вісник Чернівецького університету. – 2014. – Випуск № 681. «Економіка». – С. 15-18.